

UDK 32.019.51:050(497.6)

Pregledni članak

IDEOLOŠKA UPOTREBA OTKRIVANJA SPOMEN-PLOČE GAVRILU PRINCIPU U ODGOJU I OBRAZOVANJU GENERACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Vera Katz
Institut za istoriju u Sarajevu

Abstrakt: U radu se prezentiraju novinski napisi o Sarajevskom atentatu objavljeni u dnevnom listu Oslobođenje sredinom 1945. godine, čime se pokazuje konstruiranje priče o jednom događaju i njegovom glavnom akteru Gavrilu Principu kao primjer upotrebe jednostrane interpretacije događaja u svrhu ideološkog usmjeravanja odgoja i obrazovanja. Mada se odnos prema ovom događaju može pratiti tijekom cijelog 20. stoljeća u kontekstu različitih političkih režima, ovaj rad se osvrnuo samo na njegovu drugu polovicu, što daje samo djelimičnu sliku o tome, ali osvjetljava vrijeme bez dijaloga i prava na drugačije znanstvene interpretacije historijskih događaja.

Ključne riječi: Sarajevski atentat, Gavrilu Princip, Franz Ferdinand, komunistički režim

Abstract: This paper presents the newspaper articles on the Sarajevo Assassination that were published in the Oslobođenje daily in mid-1945, which show how the narrative of this event and of its main protagonist, Gavrilo Princip, was constructed as an example of simplified, unilateral interpretation that served the purpose of ideological channelling of the process of raising and education of young people. Although attitudes towards this event may be followed throughout the 20th century and in the context of different political regimes, this paper focuses on the second half of the century.

Therefore, it offers a partial picture, yet it sheds light on a time devoid of dialogue and right to different scientific interpretations of historical events.

Key words: *the Sarajevo Assassination, Gavrilo Princip, Franz Ferdinand, communist regime*

Nakon rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995) većina posjetitelja (novinara i istraživača različitih profila) sarajevskim osnovnim i srednjim školama dolazila je s pitanjem "Kako danas tumačite Sarajevski atentat i šta je za vas Gavrilo Princip: nacionalni heroj ili atentator"? Tada je već bilo vrijeme kada se otvoreno moglo reći da je Principov čin bio teroristički akt. Međutim, to nije bio slučaj i u dijelu Bosne i Hercegovine koji je Dejtonskim sporazumom imenovan Republikom Srpskom, gdje je Gavrilo Princip u nastavi historije, a pogotovo u javnom mnijenju i dalje tumačen kao nacionalni heroj, ali ne više jugoslavenski, već samo srpski. Brojne generacije tijekom postojanja socijalističke Jugoslavije educirane su na priči o Gavrilo Principu kao nadnacionalnom heroju koji se borio protiv tuđinske vlasti u Bosni i Hercegovini, ali se nije dodatno objašnjavalo za šta se borio, za državnost Bosne i Hercegovine ili za proširenje Srbije? Ovo je samo jedan primjer na kojem se može parcijalno analizirati podučavanje historije kao osnovnog pokazatelja pristupa historiji u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svjetskog rata, a ima ih mnogo. Tako su generacije, koje su uzele aktivno učešće u ratovima u Jugoslaviji 1990-ih, sa historijskim događajima upoznate putem socijalističkog obrazovnog sustava, a u ratu je stečeno znanje reproduciralo nacionalističke tvrdnje utemeljene na ispravljanju historijskih nepravdi što je prešlo u nasilje. Poznato je da je državni socijalistički obrazovni sustav postavio zvanično stajalište režima o historiji, izraženo kroz obvezujuće tumačenje prošlosti za državljane SFRJ. Osim toga, nastojanja u stvaranju osjećaja pripadnosti jugoslavenskoj zajednici uglavnom su provođena putem svih stupnjeva obrazovnog sustava kao najvažnije sredstvo državnosti, nastojeći stvoriti osjećaj nadnacionalne pripadnosti u različitim dijelovima jugoslavenske zajednice. Mada se može izabrati mnogo primjera, ovaj rad pokušava na ovom uzorku istražiti polaznu tačku za bilo koje suprotstavljanje etabliranom znanju. Jedna od mogućih analiza zasniva se na materijalima koji su objavljeni u dnevnim novinama neposredno nakon oslobođenja Sarajeva, upotrebljavajući historiju izravno u službi političkog establišmenta. U vremenu poslije Drugoga svjetskog rata, pobjednici su polagali moralno pravo na uspjeh i stoga su smatrali da historija pripada njima, nema smisla dati mogućnost drugima, jer oni nemaju pravo na drugačije tumačenje pošto ono, prema njihovom

mišljenju, ne vodi napretku. U stvari, uspostavljena je državna kontrola nad historijskim znanjem, sve se moralo podrediti tumačenjima sukoba između komunističkih partizana i nacističko-fašističkih okupatora i domaćih kvisinga, a različiti događaji i ličnosti iz prošlosti elaborirani su s ciljem usklađivanja sa potrebama aktualne vlasti. Dirigiranim tumačenjima pojedinih događaja i mistifikacijom pojedinih ličnosti, komunistički režim će održati svoju ideološku i materijalnu nadmoć nad društvom. Sva eventualna drugačija tumačenja smatrana su antidržavnim činom.

Već početkom maja 1945. godine pojavljuju se instrukcije za tumačenje Sarajevskog atentata i upute za shvatanje lika i djela Gavrilu Principa. Dnevni list *Oslobođenje*, koji je u određenom smislu bio mjerodavan, za stanovništvo, njegovi napisi bili su smjernice za izgradnju “pravilnih” stajališta, za novinare smjernice u kojem duhu i o kojim temama i na koji način treba pisati, ali i za znanstvenike, koja tumačenja historijskih događaja trebaju promovirati. U ovom radu pratit će se napisi o Sarajevskom atentatu sredinom 1945. godine. Pod naslovom “Otkrivanje spomen-ploče Gavrilu Principu” ovom događaju je data neshvatljiva dimenzija i adekvatno tomu njegova upotrebna vrijednost. Posebno je naznačeno povezivanje atentata sa održavanjem Prvog omladinskog kongresa. “U okviru I Omladinskog kongresa 7. maja u 4 sata poslije podne velikim manifestacionim mitingom u Cara Dušana parku u Sarajevu, otpočela je svečanost otkrivanja spomen ploče velikom narodnom heroju i mučeniku, borcu za slobodu i bratstvo svih naroda Jugoslavije – Gavrilu Principu. Na miting je došao sa transparentima i zastavama veliki broj omladine koja je na djelu kroz ove četiri godine borbe dokazala da je dostojno slijedila ideale za koje se borio naš junački omladinac, naš narodni heroj Gavrilu Princip i članovi organizacije *Mlade Bosne*.”¹ Znanstveni dijalog nije bilo moguće inicirati jer bi se otvorilo mnogo pitanja, a između ostalih, kako je to u društvu “narodne demokratije” Ajtmejdana imenovan parkom cara Dušana, obala Miljacke imenom Vojvode Stepe, trg 6. novembrom [...], a atentator dobio atribut narodnog heroja, junaka u kojeg se trebaju ugledati napredni omladinci? Legitimitet cijelom skupu davalo je prisustvo važnih političkih ličnosti toga vremena. Otvaranje dijaloga o zajedničkoj prošlosti bilo je zaleđeno jer “Mitingu su prisustvovali predsjednik Narodne skupštine Bosne i Hercegovine dr Vojislav Kecmanović, članovi Narodne vlade Bosne i Hercegovine na čelu sa svojim predsjednikom drugom Rodoljubom Čolakovićem, članovi Narodne skupštine, predstavnici Zemaljskog i mjesnog USAOBiH-a, omladinski delegati pokrajina, i delegati omladine Grčke i bratske Bugarske”.² Samo prisustvo spomenutih viso-

¹ “Otkrivanje spomen-ploče Gavrilu Principu”. *Oslobođenje*, god. III, br. 45. Sarajevo: 9. 5. 1945, 5.

² Isto.

kih ličnosti prigodom ovog događaja kod onih koji su mislili drugačije bilo je zastrašujuće. Da bi se potvrdila autentičnost događaja “Miting je otvorio drug Braco Kosovac i predao riječ drugu Dragoslavu Ljubibratiću, jednom od Principovih saradnika i članu revolucionarne organizacije *Mlada Bosna* i podvukao važnu ulogu bosansko-hercegovačke omladine – Principove omladine, nadahnute idejama bratstva i jedinstva svih naroda Bosne i Hercegovine, svih naroda Jugoslavije i istakao njihovu borbu protiv tadašnjih reakcionarnih političara, koji su zagovarali kompromis sa Bečom. Svoj govor završio je riječima: Po svojim idejama Gavriilo Princip pripada današnjoj mladoj generaciji, koja je ostvarila konačno i potpuno one težnje, koje je Gavriilo Princip započeo u ono doba”.³ Da bi se ukazalo da osim Srba, ličnost Gavriila Principa uvažavaju kao heroja omladinci i iz hrvatskog i muslimanskog naroda u novinskom izvješću je istaknuto: “Poslije druga Ljubibratića govorio je drug Cvijetin Mijatović, zatim omladinac Hrvat Mile Čačić i omladinka muslimanka Nađa Biser”.⁴ Prema detaljno utvrđenom scenariju, manifestacija je završila komemoracijom. “Nakon održanih govora formirala se povorka koja je otišla na istorisko mjesto ‘Principov most’, gdje je metak Gavriila Principa navjestio smrt svima onim koji pokušaju da nametnu ropstvo našim narodima. Na istom mjestu gdje se ranije nalazila spomen-ploča u znak sjećanja na Gavriila Principa, koju je mrski okupator skinuo već prvih dana okupacije, postavljena je nova spomen-ploča, koju je otkrio drug Borko Vukobrat, omladinac iz Bosanskog Grahova, sa riječima: Ponosan sam i smatram za veliku čast što mi se kao zemljaku Gavriila Principa pružila prilika da na dan I Kongresa omladine Bosne i Hercegovine otkrijem njegovu spomen-ploču. Grahovo nije rodilo samo heroja Gavriila Principa. Gavriilo Princip, koji je izvršio atentat na Ferdinanda jeste samo klica iz koje je niklo mnogo narodnih heroja. Gavriilo Princip pokazao je herojstvo kad je skočio na automobil sa pištoljem u ruci. Grahovo je rodilo i nove junake današnjice, koji skaču isto tako na tenkove. Švapske bande, došavši u Sarajevo, odnijele su spomen-ploču Gavriila Principa. Ali oni junaci koji su bili nadahnuti idejom Gavriila Principa i njegovih drugova iz ‘Mlade Bosne’, svojom borbom i naporima ponovno su oslobodili naš mili grad Sarajevo, čitavu našu domovinu. Ostvarile su se ideje za koje se borio Gavriilo Princip i danas mi ponovno otkrivamo i dižemo spomen-ploču Gavrilu Principu i ostalim herojima. Neka je vječna slava i hvala narodnom heroju Gavrilu Principu. Poslije ovih riječi otkrio je drug Borko Vukobrat spomen-ploču na kojoj je ispisano zlatnim slovima: U ZNAK VJEČITE ZAHVALNOSTI GAVRILU PRINCIPU I NJEGOVIM DRUGOVIMA BORCI MA PROTIV GERMANSKIH OSVAJAČA, POSVEĆUJE OVU PLOČU OMLA-

³ Isto.

⁴ Isto.

DINA BOSNE I HERCEGOVINE. - Sarajevo 7 maja 1945 godine”.⁵ Kada se prebroji koliko je puta spomenuto ime glavnog junaka, tada je jasno koja je to ključna riječ i koliki značaj i zasluge su mu pripisane, što je bila izravna poruka svima koji su razmišljali o drugačijim interpretacijama. Da bi se oglasila podrška prisutnih, novine su izvijestile: “Otkrivanje spomen-ploče prisutni su popratili riječima: Slava neumrlom narodnom junaku Gavrilu Principu i njegovim drugovima!”⁶ Ovaj članak u *Oslobođenju* bio je uvodni za one koji su slijedili i potvrđivali započetu priču o Sarajevskom atentatoru.

U istom broju *Oslobođenja*, na sljedećoj stranici službena verzija događaja detaljno je prezentirana. “28 juna 1914 godine ubio je Gavrilo Princip sinovca cara Franje Josipa, prestolonasljednika Ferdinanda i njegovu ženu, nagovjestivši nepomirljivu borbu naroda Bosne i Hercegovine protiv austrougarskog osvajača. Iz osvetničkog pucnja na obali Miljacke progovorila je neugasiva mržnja prema tuđinu i ljubav prema porobljenoj domovini, koju je u svojim srcima nosila napredna bosanskohercegovačka omladina. Junački podvig Gavrila Principa napajao je u oslobodilačkoj borbi protiv fašističkih zavojevača i njihovih slugu, stotine i hiljade mladih sinova Bosne i Hercegovne, koji su pošli u borbu za bolju budućnost, sretniju i zbratimljenu Bosnu i Hercegovinu, kakvu je želio Gavrilo Princip, za koju je i život položio”.⁷ U sljedećem zadatku redakcijskog napisa bilo je potrebno naći uporište u ovom događaju za parolu bratstva i jedinstva, odnosno povući kontinuitet dalje od vremena Drugoga svjetskog rata i tada nastale ove poznate komunističke kovanice. To je učinjeno na sljedeći način: “Već se od tada, u teškoj neravnoj borbi protiv neprijatelja, kroz mnogobrojne podvige mladih rodoljuba, kovalo bratstvo i jedinstvo srpske, hrvatske i muslimanske omladine. Danas se zbratimljena omladina Bosne i Hercegovine uči na primjeru Gavrila Principa i njegovih drugova zbratimljenoj ljubavi prema domovini. Njegova djela naučila su junaštvom narodne heroje Slobodana Principa, Pavla Goranina, Slavišu Vajnera – Čiču, Danila Đokića i mnoge druge – hrabru Titovu omladinu. Luča koju su zapalili Gavrilovi hici ovog istorijskog junskog dana svjetlila je godinama borcima za pravdu i slobodu, ona se u toku oslobodilačkog rata razbuktnala velikim neiscrpnim snagama i junaštvom naše omladine kroz koju je ona, mnogobrojnim podvizima i nesebičnim žrtvama, ispisala najsvjetlije stranice naše istorije. Gavrilovi pucnji navjestili su nepomirljivu borbu protiv tuđina – za slobodu

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ “U znak vječne zahvalnosti Gavrilu Principu i njegovim drugovima”. *Oslobođenje*, god. III, br. 45. Sarajevo: 9. 5. 1945, 6.

du, nacionalnu nezavisnost i bolji život u kome će svi naši narodi živiti zbratimljeni i sretno.”⁸ Ni jednom rečenicom nisu spomenuti nemiri, demonstracije, uvrede i drugi nemili događaji izazvani atentatom.⁹

Postavljanjem Gavрила Principa u rang sa spomenutim narodnim herojima uz oznaku da su oni Titovi heroji i omladinci bila je jasna poruka svima koji su drugačije mislili o atentatoru. Osim toga, vokabular upotrebljavan u ovom tekstu je identičan agitaciono-propagandističkom šablonu upotrebljavanom prigodom svih manifestacija bez obzira na društveni događaj čime je neizravno poslana poruka da je to bio i stav Partije. Tijekom poslijeratnog perioda jedan od uobičajnih narativa bilo je u krajnje negativnom kontekstu ocijeniti vrijeme Kraljevine Jugoslavije, što i ovdje nije izostalo: “Ali se san Gavрила Principa i njegovih drugova nije ostvario. 1918 godina nije našim narodima, a posebno narodima Bosne i Hercegovine, donijela slobodu, sreću i bolji život. Stara Jugoslavija bila je tamnica naroda u kojoj narodi Bosne i Hercegovine nisu imali nikakvih prava. Danas, nakon 4 godine oslobodilačke borbe, narodi Bosne i Hercegovine slave svoj praznik, svoje oslobođenje. Ostvaruje se san Gavрила Principa, Gaćinovića, Čubrilovića i drugih koji dadoše svoje mlade živote za sretnu domovinu svih naroda Bosne i Hercegovine. Sarajevo, u kome su odjeknuli prvi osvetnički hitci za germanske osvajače, postalo je prestonica prve bosansko-hercegovačke vlade, njegovim ulicama grme koraci Titove armije, koji će biti vjerni čuvari tekovina oslobodilačke borbe, za koje su dali nebrojene žrtve narodi naše zemlje. Neka je vječna slava Gavrilu Principu i njegovim drugovima”.¹⁰ Jasna poruka je upućena znanstvenicima, piscima udžbenika historije, ali i ukupnom javnom mnijenju prema ovom pitanju. Prema tome, dijalogu nije bila ostavljena ni najmanja mogućnost, jer bi se upuštanjem u diskusiju moglo vrlo lako postati “narodnim neprijateljem”.

Da bi se ovom događaju dala znanstvena utemeljenost bilo je potrebno napisati još jedan nastavak. Nakon samo dva dana, u *Oslobođenju* je objavljen članak pod naslovom “Lik Veselina Masleše – publiciste, naučnika i javnog radnika”. U to vrijeme *Borba* je bila glavno partijsko glasilo pa su vrlo često njihovi članci preneseni i u republičke dnevne novine. Ovakav odnos prema interpretaciji sarajevskih događaja

⁸ Isto.

⁹ O ovome vidjeti opširnije u saopćenjima sa znanstvenog skupa pod naslovom *Sarajevo 1914.- Devedeset godina poslije*, kojeg je Institut za istoriju organizirao 28. juna 2004. godine, a dio priloga objavio u tematskom bloku pod naslovom *Sarajevo 1914.* u časopisu *Prilozi*, 34, Sarajevo, 2005., 13-78.

¹⁰ “U znak vječne zahvalnosti Gavrilu Principu i njegovim drugovima”. *Oslobođenje*, god. III, br. 45. Sarajevo: 9. 5. 1945, 6.

ja iz 1914. godine, bilo je važeće za cijeli jugoslavenski prostor što je imalo za cilj i prenošenje ovog teksta, najvjerojatnije prema direktivama centralnih partijskih organa. “*Borba* u književnom prilogu daje članak pod gornjim naslovom u kome se iznosi ličnost Veselina Masleše – publiciste, naučnika i javnog radnika. Veselin Masleša rođen je 20 aprila 1906 godine i pripada mladoj generaciji marksista koji su sve svoje sposobnosti stavili u službu stvari proleterijata. Poriječlom je iz Banja Luke, prvu umjetničku djelatnost razvio je u Bosanskoj Krajini. Po svršenoj maturi Masleša odlazi u Frankfurt gdje studira političke nauke i izučava marksizam. Zatim odlazi u Pariz odakle je zbog svoje političke djelatnosti bio protjeran. U zemlji ga dočekuje policija koja ga odmah hapsi i koja ga sve do kapitulacije Jugoslavije stalno progoni. Jedno kratko vrijeme Masleša boravi u Osijeku, a zatim prelazi u Beograd gdje pored aktivnog rada u ilegalnim organizacijama razvija plodnu i široku publicističku književnost. Piše članke po našim listovima i revijama i bavi se književnom kritikom, ekonomijom, sociologijom i istorijom. Veselin Masleša razvio je također i znatnu redaktorsku i prevodilačku djelatnost. Kao glavni njegov redaktorski posao može se smatrati redakcija druge sveske Marksovog Kapitala, u prevodu Moše Pijade, koji se tada nalazio na robiji u Sremskoj Mitrovici. Njegove najbolje studije, plod izučavanja zrelog naučnika ‘Mlada Bosna’ i ‘Svetozar Marković’ koje su se, prva s predgovorom Milovana Đilasa, druga s predgovorom Radovana Zgodovića pojavile u izdanju knjižare *Kultura*”.¹¹ Objavljeni životopis se u potpunosti uklapa u koordinate za okvir znanstvenika koji će dati ozbiljan temelj za historijsko tumačenje lika i djela Gavrilu Principu, o čemu se ne može diskutirati. U njemu su obuhvaćeni svi detalji neophodni za idealnu sliku znanstvenika toga vremena. Znači bio je školovan, proganjan, znanstveno svestran, upućen u izdavaštvo i slično. U kontekstu ove teme, potertava se Veselin Masleša kao vrsni znalac štiva o terorističkoj organizaciji “Mlada Bosna”. Njegovom životopisu dodaje se i najvažniji dio o njegovoj opredijeljenosti u vrijeme narodnooslobodilačke borbe. “Od prvog dana borbe Veselin Masleša stupa u redove narodnih boraca. Imao je najrazličitije funkcije. Kao novinar razvio je svoju djelatnost u slobodi i borbi i.t.d. Bio je član polit. odjela 4 crnogorske brigade, šef propagandnog odsjeka AVNOJ-a. Na prvom zasjedanju AVNOJ-a izabran je u izvršni odbor. Poginuo je u petoj neprijateljskoj ofenzivi u Crnoj Gori. Milovan Đilas ispisao je njegovu smrt u predgovoru – Mladoj Bosni – u kome rezimirajući misao o važnosti i značaju Veselina Masleše kao publiciste i naučnika na kraju kaže: Veselin Masleša je primjer neumornog kulturnog i političkog radnika, njegov život je slika onih intelektualaca koji su ostali vjerni narodu i naprednoj društvenoj misli i koji

¹¹ “Lik Veselina Masleše - publiciste, naučnika i javnog radnika”. *Oslobodenje*, god. III, br. 46. Sarajevo: 11. 5. 1945, 6.

su za taj rad podnijeli najteža proganjanja pa i svoj život dali. Ličnost Veselina Masleše zračice i u dalekoj budućnosti svojim primjerom i svojom mišlju”.¹² Ovaj treći članak u kontinuitetu potvrdio je sve rečeno o Gavrilu Principu u prethodna dva teksta. Interpretacija historijskog datuma verificirana je Maslešinim znanstvenim i partizanskim autoritetom.

Partijske instrukcije za razumijevanje Sarajevskog atentata dovršene su krajem juna 1945. godine donošenjem izvješća o proslavi Vidovdana u Sarajevu. Zanimljivo je vidjeti kako je partijska vlast povezala proslavu u kombinaciji religioznog i svjetovnog karaktera za potrebe “narodne vlasti” na njenoj ideološkoj, političkoj, društvenoj, socijalnoj i kulturnoj razini. Na drugoj stanici lista *Oslobođenje*, pod naslovom “Vidovdan je u Sarajevu svečano proslavljen” dato je opširno izvješće o proslavi u kojem su nanovo ponovljene prethodne interpretacijske tvrdnje. To je učinjeno na sljedeći način: “Navršila se trideset i jedna godina od onoga dana kad su u Sarajevu na obali Miljacke odjeknuli revolverski hici iz ruku neumrlih boraca za slobodu, Gavrila Principa i drugova. Oni su bili članovi mladog bosanskog pokreta koji se temeljio na velikoj ljubavi prema svome narodu, čiji je cilj bio oslobođenje naše domovine ispod Austro-ugarske monarhije. Njihovim putem, putem požrtvovanog i nesebičnog zalaganja za interese naroda, pošla je sva naša napredna i slobodoljubiva omladina. Ideali za koje su se borili članovi ‘Mlade Bosne’ ostvareni su i čvrsto utemeljeni u našoj narodno-oslobodilačkoj borbi. I danas, sjećajući se na herojska djela Gavrila Principa i drugova, sjećamo se i onih Titovih boraca, koji širom naše zemlje proliše krv za bolju i srećniju budućnost naših naroda”.¹³ Dalje, bilo je potrebno izvijestiti da je bilo svečano, da je posjećenost bila masovna iz svih društvenih struktura, zatim je naglašeno da je došla i prva politička ličnost Bosne i Hercegovine, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, Đuro Pucar - Stari, međutim, mada se javno znala njegova funkcija, to u izvješću nije naglašeno, ali se znalo što njegovo prisustvo znači. “Sarajevo je na vrlo svečan način odalo počast neustrašivim i vodovdanskim herojima. Veliki broj omladine, vojske i građana došlo je u Koševo, da na njihove grobove položi cvijeće i vijence. Među prisutnim bili su i članovi Narodne vlade Bosne i Hercegovine, ministar socijalne politike drug Novak Mastilović i ministar drug Đuro Pucar – Stari, koji je lično položio vijenac na zajednički grob”.¹⁴ Masovnost posjete, prisustvo uvažanih državnih i partijskih funkcionera,

¹² Isto.

¹³ “Vidovdan je u Sarajevu svečano proslavljen”. *Oslobođenje*, god. III, br. 74. Sarajevo: 29. 6. 1945, 2.

¹⁴ Isto.

cvijeće i vijenci su bili posloženi elementi komemoracije koja je imenovana proslavom: “Svečanost je otvorio drug Anđelko Velić član Mjesnog odbora USAOBiH-a; pa je između ostalog rekao: Danas, po prvi put u slobodnoj domovini, slavimo dan, kada su neumrli borci Gavrilo Princip i njegovi drugovi objavili velikoj Austro-ugarskoj monarhiji, da narod Bosne i Hercegovine, naš slobodarski narod, neće da robuje. Nikad Sarajevo, nikad omladina Sarajeva nije slavila ovaj veliki praznik u potpuno slobodnoj zbratimljenoj i ujedinjenoj domovini. Omladina ima naročito pravo da slavi ovaj veliki dan, zato jer su borci, jer su, vidovdanski junaci, neumrli Princip i drugovi, bili omladinci”.¹⁵ Zatim je protokolom još jednom ponovljen i utvrđen već dobro poznat historijski događaj. “Iza toga je minutom ćutanja odana počast palim junacima, a onda je uzeo riječ drug Braco Kosovac, pretsjednik Gradskog odbora USAOBiH-a, koji je u kratkim potezima iznio istorijat organizacije ‘Mlada Bosna’ i između ostalog naglasio slijedeće: Pokret ‘Mlada Bosna’ nastaje oko 1910, u vrijeme demokratsko-revolucionarnog previranja u Evropi, koje se javlja iza ruske revolucije 1905. Kod nas je u to vrijeme nacionalni život bio ugrožen, a položaj kmetova nesnošljiv. Iz ovih prilika, iz revolta prema austro-ugarskoj tiraniji, vodila se omladina koja je bila spremna da u svakom momentu položi svoje živote za slobodu naroda. U početku ‘Mlada Bosna’ ima pretežno nacionalno-srpski karakter. Omladina je u Srbiji gledala zemlju u kojoj je život bio bolji i snošljiviji. Oni su osjećali da njihov narod pati i da je nacionalno i socijalno porobljen. ‘Mlada Bosna’ nije imala pomoć ni sa koje strane jer čaršija iako se osjećala srpskom, nije želila borbu. U Srbiji također nisu imali pomoći. Srbija je pružala pomoć samo kada su to zahtjevali imperijalistički interesi. Mladi heroji su mislili da su njihove lične žrtve dovoljne za oslobođenje. U Bosni i Hercegovini iz muslimanske i hrvatske sredine niču mladi borci tako da pored Žerajića, Gaćinovića i drugih Srba u organizaciji ‘Mlada Bosna’ imamo Mehmedbašića, Golubića i Kranjčevića Ivu. ‘Mlada Bosna’ dobiva tako jugoslavenski karakter.”¹⁶ Prema već utvrđenom redoslijedu, u govoru se trebalo osvrnuti na Kraljevinu Jugoslaviju u negativnom svjetlu. To je učinjeno i ovom prigodom na sljedeći način: “Iza imperijalističkog rata koji je zatim nastupio došao je imperijalistički mir. Taj mir nije donio plodova za koje su dali živote Gavrilo Princip i drugovi. Na vlast je došla ona ista čaršija, protiv koje su se oni borili i koju je mrzio Princip. Ta čaršija je htjela da Principov patriotizam iskoristi za svoje velikosrpske ciljeve. Ona je htjela da okalja ime Gavrila Principa, koji je žarko volio srpski narod ali

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

isto tako i sve druge narode.”¹⁷ Međutim, “narodna vlast” nudi sljedeće: “Danas je situacija sasvim drugačija. Danas se ne bori samo omladina, nego ona stoji u sklopu opšteg narodnog pokreta. Od ‘Mlade Bosne’ možemo da se učimo žarkom rodoljublju kako se treba žrtvovati i ginuti za narod. Na njihovim primjerima treba da se učimo kako treba učvršćivati bratstvo i jedinstvo. Gavrilo Principe, možemo ti reći da omladina Bosne i Hercegovine stoji čvrsto na onim temeljima, koje si ti postavio! Time je svečanost bila završena.”¹⁸ Prema tome, predočavanjem uljepšane slike ovog historijskog događaja ponuđena je perspektiva boljeg i pravednijeg društva. Stoga, nije bilo poželjno neko drugo tumačenje, jer bi svako drugačije kvarilo predočenu sliku, a politički bi bilo neprihvatljivo. Međutim, za vidovdansku proslavu nije bila dovoljna samo dnevna manifestacija, bilo je potrebno upriličiti i večernji program, čime bi se upotpunio svečarski dan. “Na večer je u Omladinskom domu održana akademija koju je otvorio Braco Kosovac odavanjem počasti herojima ‘Mlade Bosne’. Anđelko Velić održao je referat *O revolucionarnoj organizaciji ‘Mlade Bosne’* prikazavši ulogu omladinaca okupljenih u ‘Mladoj Bosni’, u borbi za oslobođenje naših naroda. Njihov atentat na Franju Ferdinanda nije bilo djelo fanatika, nego je to bila reakcija na politiku Austro-Ugarske i reakcija na teško socijalno stanje u Bosni i Hercegovini. Heroji ‘Mlade Bosne’ bili su pioniri revolucionarne svijesti. Oni su shvatili da se mirnim i zakonskim putem ne može izvojevati sloboda, ali su prošli putem individualnog terora, zaboravljajući na povezanost sa širokim narodnim masama, što jedino može donijeti uspjeha političkoj borbi. Iako nisu pronašli pravi metod borbe, ipak su svojim žrtvama stvorili djelo koje predstavlja slavnu stranicu naše političke istorije. Služili su kao primjer junaštva i samoprijedora današnjim generacijama omladine koja je masovnim učesćem u narodno-oslobodilačkoj borbi oružjem u ruci završila ono što su Gavrilo Princip i drugovi počeli na Vidovdan 1914. Zatim su pročitani odlomci iz dokumenata o atentatu, članci ‘Ljudi’ od Veselina Masleše i ‘Onima koji odlaze’ od Vlade Gaćinovića, te Gaćinovićeve pjesme ‘Drugarici sa Volge’ i ‘Otadžbina’. Akademija je završila ‘Pjesmom o Titu’, koju je otpjevao hor Centralne pozorišne grupe”.¹⁹

Prema novinskim vijestima, Sarajevo je cjelodnevnim programom proslavilo Vidovdan na nekoliko gradskih lokacija. Ostaje pitanje, kako su različite vjerske, nacionalne i socijalne kategorije stanovništva participirale ovu ceremoniju? Međutim, za to su potrebna dodatna istraživanja.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

Izdvojeni napisi u kontinuitetu objavljeni na samom kraju Drugoga svjetskog rata u dnevnom listu *Oslobođenje* predočavaju jedan obrazac u kojem je nametnuta paralela između prošlih i nedavnih događaja uz konstrukciju zajedničkih elemenata za djelovanje u budućnosti. Javno obilježavanje Vidovdana bilo je kombinirana proslava religiozne svetkovine i svjetovnog praznika, a insistiranje na govorima kao središnjim i najvažnijim dijelom ceremonija toga vremena, poslana je jasna poruka iz centra političke moći javnom mnijenju.

Tijekom mirnodopskog razvoja Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine generacije su educirane u školama, na proslavama, na komemoracijama i na ekskurzijama, između ostalih, i na ovom primjeru historijskog časa. Gradivo javno utemeljeno već do polovice 1945. godine prenošeno je udžbenicima i podučavanjem historije sve do 1990-ih godina. Sa tako uljepšanom slikom jednog historijskog događaja, ali i mnogih drugih, socijalistička generacija je ušla u rat nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Disolucijom države, rascijepile su se i naučne lekcije iz historije. Simbioza Principovih i narodnooslobodilačkih događaja je nestala. Tumačenje historijskih događaja i njihovih aktera prelilo se u nacionalne historiografije. Likovi i događaji iz ovog članka, Gavrilo Princip, Sarajevski atentat, narodnooslobodilački rat, Vidovdan, komunistički političari [...] dobili su nova tumačenja, potpuno različita. Dijalog s prošlošću je otvoren, ali nije iskristaliziran do kraja. Nakon polustoljetne zadržke, on je ponekada gubio pravac sa znanstvenih, na političke i feljtonske staze. Brojnost današnjih interpretacija prevazilazi namjere ovoga rada, pa će se bez nekog posebnog reda navesti samo neke u smislu nagovještaja da je neophodno razmišljati i drugačije, ukoliko se želi graditi civilno društvo. Jedno od tumačenja tretiranog događaja je: “Tako je Hrvatska dočekala Prvi svjetski rat. Povod je ratu bio atentat koji je na prestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine izveo Gavrilo Princip (1894-1918), pripadnik terorističke organizacije *Mlada Bosna*, organizirane i vođene iz Srbije. Atentator je pogodio te ubio i prestolonasljednikovu suprugu Sofiju, trudnicu, što je kasnije požalio”.²⁰ U jednom od aktualnih udžbenika o ovom događaju se kaže sljedeće: “Povod za rat pronađen je u krvavom događaju 1914. godine. U junu te iste godine austro-ugarske vojne trupe vršile su vojne vježbe u BiH, koje je trebalo da obiđe i prijestolonasljednik Franz Ferdinand. Pripadnici revolucionarne organizacije ‘Mlada Bosna’, većinom đaci i studenti, planirali su izvršiti atentat na prijestolonasljednika. Podržani od nekih tajnih organizacija iz Srbije, članovi ‘Mlade Bosne’ su 28. juna 1914. prilikom prijestolonasljednikove posjete Sarajevu izvršili dva atentata. Prvi pokušaj je bio be-

²⁰ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*. Povijest – knjiga 21. Zagreb: 2008, *Europapress holding*, 313-314.

zuspješan, dok je u drugom mladi gimnazijalac Gavrilu Princip smrtno ustrijelio prijestolonasljednika i njegovu suprugu Sofiju”.²¹ U ovom udžbeniku date su informacije i o spomeniku posvećenom tom događaju na sljedeći način: “Spomenici su se od najstarijih vremena podizali u čast velikim ljudima i događajima. Cijela povijest ispunjena je brojnim spomenicima koji poput nijemih svjedoka pripovijedaju o prošlosti. U Prvom svjetskom ratu i nakon njega, širom Europe podignuti su brojni spomenici u znak sjećanja na sve poginule. I u BiH podizani su takvi spomenici. Najpoznatiji među njima svakako je spomenik mjesta atentata 1914. u Sarajevu. Spomenik je podignut 1917., na treću obljetnicu atentata. Ispod medaljona s likovima ubijenih stajao je natpis na latinskome čiji prijevod glasi: ‘Na ovom mjestu živote su dali i krv prolili za Boga i domovinu nadvojvoda Franjo Ferdinand i njegova supruga vojvotkinja Sofija od Hohenberga’. Spomenik je uklonjen nakon rata 1918. godine. Umjesto njega, 1953. godine postavljena je ploča s natpisom o mjestu atentata, s popularnim prikazom Principovih stopa odakle je izvršen atentat. Ovaj spomenik uništen je u periodu 1992.-1995. Danas se na tom mjestu nalazi ploča koja označava mjesto atentata”.²² Svakako, u udžbeniku nema mjesta za veći broj informacija, ali se ovdje može napomenuti da je u socijalističkom periodu osnovan i Muzej Mlade Bosne, uništen u posljednjem ratu, a obnovljen danas nosi ime Muzej Sarajevo 1878-1918. U socijalističkom periodu kompleks sjećanja na mjesto atentata upotpunjen je preimenovanjem mosta pod imenom Latinska ćuprija u Principov most. Nakon 1995. godine vraćen je stari naziv.²³ Ako bi se poredale interpretacije događaja, ličnosti i aktivnosti na memorijalnom uređenju mjesta atentata tijekom austrougarskog perioda, zatim Kraljevine Jugoslavije, socijalističke Bosne i Hercegovine i današnje nezavisne Bosne i Hercegovine, tada bi bila jasnija i situacija ideološke upotrebe spomenutog spomenika u intervalu 1945-1990. godine. U navedenom udžbeniku data je još jedna zanimljiva crtica, a odnosi se na mišljenje o atentatu vojvode Georg von Hohenberga, unuka Franza Ferdinanda o Gavrilu Principu: “Gledano danas, za mene je to bio neki jadni student sa još nekoliko ljudi koji su mislili da rade pravu stvar, a uradili su pogrešnu stvar”.²⁴

²¹ Leonard Valenta, HISTORIJA - POVIJEST za 8. razred osnovne škole. Sarajevo: Bosanska riječ, 2007, 40.

²² Isto, 15.

²³ O tome vidi: Indira Kučuk – Sorguč, “Prilog historiji svakodnevnice: Spomenik umorstvu – okamenjena prošlost na izdržavanju stoljetne kazne.” Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju, 2005; br. 34; 61-66.

²⁴ Leo Valenta, HISTORIJA – POVIJEST, 41.

Ova smirena ocjena bez teških riječi o terorizmu, atentatu, primitivizmu rušenja originalnog spomenika i slično, ne sputava znanstvenike i pisce udžbenika da danas u Bosni i Hercegovini različito ocjenjuju ovaj događaj i različito imenuju njegovog glavnog aktera. Međutim, bez obzira na suprotstavljena mišljenja, otvoren je dijalog i mogućnost javnog preispitivanja prošlosti. U stalnoj borbi za legitimitetom, političke elite u različitim nacionalnim sredinama u Bosni i Hercegovini koriste obrazovni sustav kako bi rasprostranile historijska tumačenja koja održavaju *status quo* ili promoviraju željene ciljeve. Bosanskohercegovačko društvo je na putu ostvarivanja slobodnog pristupa prošlosti bez centralizirane kontrole, što je jedna od osnovnih sloboda koje uživaju građani demokratskog društva. To je dugotrajan proces koji se različito i sporo ostvaruje u podijeljenom bosanskohercegovačkom društvu na nacionalno-akademskoj ravni. ■

IDEOLOGICAL USE OF INAUGURATION OF MEMORIAL PLAQUE DEDICATED TO GAVRILO PRINCIP IN THE RAISING AND EDUCATION OF YOUNG GENERATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Vera Katz

Summary

Interpretation of the Sarajevo Assassination and presentation of Gavrilu Princip as the predecessor of revolutionary struggle that was waged during the WW II in Bosnia and Herzegovina, by the communist authorities after 1945 is one of the examples of approaches to the interpretation of history. In the *Oslobođenje* daily there was a series of articles published that were somewhat meant as the directive and guideline for the population in the process of constructing “proper” views; while, for journalists it was meant as the instruction relating the spirit and the themes they should write about. For scientific researchers, it offered the interpretation of a historical event that must be promoted. Therefore, authors of history textbooks had a very clear instruction that they would uphold until the very end of the socialist system. The picture of Gavrilu Princip, as a supranational hero, has changed after the 1990s; however, in the today’s Bosnia and Herzegovina, the interpretation of this historical figu-

re differs depending on ethnic milieu. The fact that the freedom to express different views and interpretations of historical events and figures is, nevertheless, a significant progress. This is just an example of pressure and intimidation exerted on public opinion after the World War II. in Bosnia and Herzegovina. ■